

КОБРУСЄВА Є. А.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративного
і кримінального права
(Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара)

УДК 340.12:342.7

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.6.2.1.27>

ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА МИРНІ ЗІБРАННЯ ТА ЕФЕКТИВНОГО ЗАХИСТУ НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД В УКРАЇНІ

Статтю присвячено дослідженню практики Європейського суду з прав людини щодо забезпечення права на мирні зібрання та дослідженню судової практики з цього напрямку в Україні. У дослідженні наголошено на важливості забезпечення права на мирні зібрання та актуальності питання виконання судових рішень у разі відкриття проваджень щодо обмеження права на мирні зібрання, розгляд яких віднесено до компетенції суду.

Географічно-політичне місце України у двигуні європейських перегонів великої політики диктує непростий, а інколи трагічний шлях соціально-політичного руху соціуму громадян брати безпосередню участь у вирішенні економічних і соціальних програм. З огляду на процеси становлення держави та тривале реформування різних державних інституцій, свобода та право громадян на мирні зібрання ставлять перед органами влади питання відповідності активності громадян у вирішенні своєї участі на державному та регіональному рівнях, відстоювання власних інтересів шляхом вираження та донесення поглядів і незгоди до державних і місцевих структур влади. Постає питання законодавчого та практичного регулювання такого болючого питання, як відносини влади та суспільства шляхом урегулювання проведення мирних зібрань та активних («без зброї») акцій впливу на державні установи різного рівня.

Спираючись на міжнародний досвід урегулювання права на мирні зібрання, запропоновано шляхи підвищення ефективності механізму адміністративно-правового забезпечення права на мирні зібрання, які полягають у створенні внутрішньодержавного механізму контролю за дотриманням міжнародних стандартів прав і свобод людини, а також у розвитку можливостей звернення до Європейського суду з прав людини, якщо та чи інша проблема не вирішена на національному рівні. Доведено, що навіть невелике коло чинних норм, закріплених у законодавчих актах різного рівня, які гарантують забезпечення права на мирні зібрання, нерідко виявляє певну неузгодженість у змісті окреслених прав, особливо з позицій суб'єктів права на свободу мирних зібрань: Конституція України таким суб'єктом називає громадянина, а цивільне законодавство – фізичну особу.

Доведено необхідність впровадження міжнародних стандартів забезпечення права на мирні зібрання, насамперед стандартів європейської спільноти, що пов'язано з євроінтеграційними прагненнями України. Впровадження європейських стандартів і дотримання їх суб'єктами публічної адміністрації є однією з передумов інтеграції України у європейський правовий простір. Оскільки право на свободу мирних зібрань не може бути реалізованим за відсутності кореспондуючих обов'язків, покладених на державу в особі її уповноважених

органів, аналіз норм Конституції та законів України дозволив виокремити такі органи у категорію суб'єктів владних повноважень забезпечення права на мирні зібрання.

Ключові слова: мирні зібрання, міжнародні стандарти, суб'єкти забезпечення права на мирні зібрання, громадянське суспільство.

Kobrusieva Ye. A. Practice of the European Court of Human Rights on ensuring the right to peaceful assembly and effective protection of a fair court in Ukraine

The article is devoted to the study of the case law of the European Court of Human Rights on liability and control over non-enforcement of court decisions in Ukraine. The study emphasizes the importance of enforcement of court decisions that have entered into force. The changes taking place in Ukrainian society arouse high activity and the desire of people to take a direct part in solving problems that concern their common interests, including the use of the right to peaceful assembly.

However, despite the importance of this type of political rights, the constitutional provisions on freedom of assembly, assembly, street demonstrations and demonstrations, which are still not properly specified in the current legislation, are often limited or even violated. Based on the international experience of regulating the right to peaceful assembly, ways to increase the effectiveness of the mechanism of administrative and legal support of the right to peaceful assembly are proposed, which are to create a domestic mechanism to monitor compliance with international standards of human rights and freedoms.

Human being, if this or that problem is not solved at the national level. It is proved that even a rather small range of current norms enshrined in legislative acts of various levels, which guarantee the right to peaceful assembly, often show some inconsistency in the content of the outlined rights, especially from the standpoint of the right to freedom of peaceful assembly. The subject is called a citizen and civil law – an individual. The necessity of introduction of international standards of ensuring the right to peaceful assembly, first of all the standards of the European community, which is connected with the European integration aspirations of Ukraine, is proved.

After all, the implementation of European standards and their observance by the subjects of public administration is one of the preconditions for Ukraine's integration into the European legal space. Since the right to freedom of peaceful assembly cannot be exercised in the absence of corresponding responsibilities imposed on the state by its authorized bodies, the analysis of the Constitution and laws of Ukraine allowed to separate such bodies into the category of subjects of power to ensure the right to peaceful assembly. In order to improve the situation in the studied area, it is advisable to review the current legislation, which ensures the implementation of court decisions, to continue reforming public authorities for the effective operation of the judiciary and the protection of citizens' rights.

Key words: peaceful assemblies, international standards, subjects of ensuring the right to peaceful assembly, civil society.

Вступ. Проблема розгляду справ щодо обмеження чи порушення прав громадян на мирні зібрання є актуальною крізь призму політичних подій в Україні, Росії, Білорусі, США та інших європейських країнах, де це питання є основним на арені політичних баталій. Оскільки рівень виконання судових рішень щодо захисту права на мирні зібрання становив лише приблизно 20%, а невиконаних рішень – 70%, це стало одним із головних бар'єрів на шляху до утвердження верховенства права в державі та ефективної роботи судів і суддів [2]. Метою статті є аналіз практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) у частині

застосування рішень ЄСПЛ як норми права при винесенні рішень національними судами та наданні рекомендацій стосовно покращення зазначеної ситуації.

Проблема дотримання прав і свобод громадян в Україні особливої актуальності набула через численні акції протесту, які здебільшого відбуваються із політичних мотивів в умовах зміни політичних режимів в Україні, з інших мотивів реалізації права на мирні зібрання, які відбуваються в Україні. Хочемо зазначити, що в умовах сьогодення, коли право громадянина захищається міжнародними нормами, питання адміністративно-правового регулювання права на мирні зібрання привертає увагу багатьох науковців, серед яких М.О. Баймуратов, О.Б. Онишко, М.І. Смокович, В.Д. Остапенко, Е.Є. Регушевський, В.Г. Поліщук, М.Л. Серета. Однак питання, яке розкриває застосування практики ЄСПЛ в частині забезпечення громадянам розгляду справ і права на справедливий суд, залишається не досить дослідженим і таким, що потребує подальшого вивчення.

Постановка завдання. Метою статті є розгляд практики Європейського суду з прав людини щодо забезпечення права на мирні зібрання.

Результати дослідження. Міжнародні стандарти декларують загальні рамки застосування норм Європейської конвенції з прав людини, рішення Європейського суду із захисту прав людини у справах про порушення права на мирні зібрання. Однак є дуже мало керівних принципів, які дозволяли б законодавчим і виконавчим органам зрозуміти, яким чином право на свободу мирних зібрань можна практично регламентувати на місцевому та національному рівнях, оскільки право на забезпечення мирних зібрань, закріплене в Конституції України, по суті є єдиним регулятором цього питання. Саме тому відсильною нормою, яку застосовують у своїх рішеннях національні суди при винесенні рішення в аналогічних справах з приводу захисту чи обмеження права на мирні зібрання, є рішення Європейського суду з прав людини. Проаналізувавши ці рішення, ми дійшли висновку, що дослідження адміністративно-правових відносин у сфері захисту права на мирні зібрання в деяких аспектах є прецедентним. Застосовуючи норми при винесенні рішень, національна судова система фактично визнає судові рішення ЄСПЛ як основоположні, посилення на які мають пряму юридичну дію.

Порядок розгляду судових справ національними судами ускладнюється і через необґрунтовані втручання з боку органів місцевої влади та органів місцевого самоврядування, корумповані вияви у судовій системі та підкупи можновладців, що ускладнює реалізацію права на мирні зібрання. При дослідженні обраної проблематики хочемо зосередити увагу на тому, що Європейський суд з прав людини здійснює тлумачення положень Європейської конвенції з урахуванням сучасних вимог суспільства, тому положення Конвенції набувають широкого змістового навантаження.

Європейська конвенція, будучи різновидом міжнародного договору, посідає основне місце після Конституції України, будучи джерелом права у сфері захисту та забезпечення прав і свобод людини та громадянина. У разі ж виявів колізії між міжнародними та національними нормами вищу юридичну силу повинна мати виключно Конституція України.

Як приклад наведемо рішення Європейського суду з прав людини від 14 листопада 2013 року по справі «Шмушкович проти України» за заявою № 3276/10, винесене у Страсбурзі. Під час засідання було встановлено, що заявник народився у 1979 році та проживає в Одесі. Він є віце-президентом громадської молодіжної організації «Зеленка» та депутатом Одеської міської ради. Заявник, діючи від імені «Зеленки», повідомив мера Одеси та начальника Приморського районного відділу міліції Одеського міського управління ГУМВС в Одеській області про намір організації провести 19 березня 2009 року із 11:00 год. по 13:00 год. мирне зібрання (пікет) перед будівлею Одеської міськради.

Організатор в установленому порядку врахував норми законодавства, за якими він повинен повідомити вимогу щодо проведення мирного зібрання, а саме вимогу завершити будівництво житлових будинків, замовником якого було Управління капітального будівництва Одеської міської ради. У відповідь Одеська міська рада повідомила заявника про те, що проведення пікету після попередження у такий короткий строк буде вважатися незаконним,

посилаючись на норми Постанови УРСР. Заявника було попереджено про адміністративну відповідальність за статтею 185-1 Кодексу про адміністративні правопорушення України.

Зібрання відбулося у зазначений час, пікет був мирним, порушень громадського порядку не спостерігалося. Однак органи міліції склали протокол про адміністративне правопорушення, в якому зазначалося, що 19 березня 2009 року заявник організував та провів пікет у порушення статті 185-1 КУпАП та рішення Конституційного Суду України від 19 квітня 2001 року. Заявник підписав протокол, зробивши примітку про те, що він вважає свої дії законними. Протокол було передано до суду.

Було відкрито провадження у справі про адміністративне правопорушення, де в судовому засіданні Приморський районний суд м. Одеси розглянув справу заявника та встановив, що заявник порушив громадський порядок, завчасно не повідомивши Одеську міську раду про організований ним пікет. Це рішення було оскаржено до апеляційного адміністративного суду, де стверджувалося, що Указ 1988 року, на який посилався у своєму рішенні суд першої інстанції, не був дійсним і суперечив Конституції.

Статтею 92 Конституції передбачалося, що гарантії прав людини мають регулюватися виключно законами, а статтею 39 Конституції встановлено, що обмеження права на мирні зібрання можуть встановлюватися лише законом і Указ 1988 року не має статусу закону України. Він також зазначив, що на час проведення пікету не було жодного судового рішення, яким би цей пікет заборонявся, як того вимагає стаття 39 Конституції. Заявник також стверджував, що його покарання суперечило статті 11 Конвенції і воно не було необхідним, оскільки пікет був мирним і не порушував громадський порядок. Насамкінець він скаржився на те, що рішення, про яке йдеться, не було проголошено публічно, що суперечило статті 285 Кодексу про адміністративні порушення України та пункту 1 статті 6 Конвенції.

Апеляційний адміністративний суд Одеської області, розглядаючи справу у присутності заявника та його представника, залишив рішення суду першої інстанції без змін [1, ст. 1–18]. За результатами розгляду справи Європейський суд із захисту прав людини постановив, що протягом трьох місяців із дати, коли це рішення набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції, держава-відповідач повинна сплатити заявникові 2000 євро відшкодування моральної шкоди. Також із закінченням зазначеного тримісячного строку до остаточного розрахунку на зазначену вище суму нараховуватиметься простий відсоток (simple interest) у розмірі граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, що діятиме в цей період, до якої має бути додано три відсоткові пункти.

Аналогічна справа щодо захисту права на мирні зібрання Європейським судом з прав людини розглядалася 11 квітня 2013 року у Страсбурзі за заявою № 20372/11 по справі «Веренцов проти України» [7]. Заявник від імені місцевої громадської правозахисної організації «Вартові закону» повідомив міського голову Львова про свій намір проводити щовівторка з 10:30 до 13:00 пікетування перед приміщенням прокуратури Львівської області протягом періоду між 17 серпня 2010 року та 1 січня 2011 року. Метою пікетування було привернути увагу до питання корупції в органах прокуратури.

5 жовтня 2010 року виконавчий комітет Львівської міської ради звернувся до Львівського окружного адміністративного суду з позовною заявою про заборону пікетування, оголошеного заявником. 6 жовтня 2010 року суд залишив зазначену позовну заяву без розгляду як подану з порушенням строку звернення до суду. Виконавчий комітет повторно подав позовну заяву разом із клопотанням поновити відповідний строк. Того ж дня суд задовольнив клопотання та прийняв позовну заяву до розгляду.

Передбачивши усі вимоги законодавства, мирне пікетування поблизу приміщення прокуратури Львівської області було проведено [8]. Пікетувальники стояли на тротуарі перед приміщенням прокуратури Львівської області, коли працівники міліції наказали їм не наближатися до приміщення ближче, ніж на п'ять метрів від будинку. Такий наказ змусив би демонстрантів стояти на дорозі та перешкоджати руху транспорту [7].

Подальший розгляд справи Львівським окружним адміністративним судом закінчився задоволенням позову виконавчого комітету Львівської міської ради про заборону

проведення пікету громадською організацією, членом якої був заявник. Постанову було оскаржено. Згідно з твердженнями заявника, того ж дня його викликали до відділку міліції, після чого звинуватили у вчиненні адміністративних правопорушень, а саме у злісній непокорі законним вимогам працівників міліції та порушенні порядку організації та проведення пікетування, про що було складено протоколи про адміністративні правопорушення.

Своєю постановою від тієї ж дати суд визнав заявника винним у вчиненні таких адміністративних правопорушень, як злісна непокора законним вимогам працівників міліції та порушення порядку організації та проведення пікетування. Суд зазначив, що заявник провів вуличний похід без відповідного дозволу Львівської міської ради та не реагував на законні вимоги працівників міліції щодо припинення порушення громадського порядку [7, с. 26–56]. Враховуючи положення статей 185-1, 173 Кодексу України про адміністративні правопорушення суд призначив заявникові покарання у вигляді трьох діб адміністративного арешту.

Заявник оскаржив постанову. У своїй апеляційній скарзі він зазначав, що його було визнано винним, незважаючи на те, що він не вчиняв зазначених правопорушень. Заявник зауважив, що за статтею 39 Конституції України демонстрації можуть проводитися за умови сповіщення державних органів, а обмеження реалізації цього права можуть встановлюватися лише судом. Отже, для цих заходів дозволу не вимагається. Він зазначив, що двічі повідомляв міську раду про зазначені збори та на час їх проведення, однак не було судового рішення про заборону проведення таких зборів.

У апеляційній скарзі від 27 жовтня 2010 року заявник за допомогою доказів доводив, що призначене покарання порушує статтю 11 Конвенції. Посилаючись на положення пункту 1 та підпунктів “b”-“d” пункту 3 статті 6 Конвенції, він скаржився і на те, що було порушено його право на захист і що суд першої інстанції відхилив клопотання про допит свідків і перегляд відеозапису мирного пікетування [7, с. 26–56]. Враховуючи викладене вище, суд постановив про необхідність відшкодування моральної шкоди заявнику у розмірі 6000 євро.

Узагальнюючи проблеми під час розгляду та винесення рішення, зауважимо, що Європейському суду з прав людини необхідно формулювати конкретні структурні проблеми, які дозволить суду повністю реалізовувати запропоновані заходи та застосовувати визначені норми предметно до конкретної справи.

Висновки. Враховуючи викладений вище аналіз, можемо зробити висновок, що Європейський суд з прав людини фактично у всіх справах щодо порушення права на мирні зібрання виносить рішення на користь заявників. Можна зазначити, що національне законодавство є недосконалим з урахуванням корупційних виявів у державних структурах, не логічного застосування норм у разі притягнення до адміністративної відповідальності за порушення здійснення мирних зібрань, порушення застосування норм при винесенні рішення адміністративним судом під політичними тисками.

Список використаних джерел:

1. У пошуках шляхів ефективного виконання судових рішень. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/u-poshukah-shlyahiv-efektivnogo-vikonannya-sudovih-rishen.html> (дата звернення: 09.10.2020).
2. Виконання судових рішень в Україні: стан, проблеми, міжнародні аспекти. *Національна безпека і оборона*. 2019. №№ 3-4. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD179-180_2019_ukr.pdf (дата звернення: 09.10.2020).
3. Про виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15> (дата звернення: 09.10.2020).
4. Ярошенко А.С., Костенко О.М. Визнання судом недійсними фіктивних договорів дарування, укладених з метою приховання майна боржника: проблеми форму-

вання єдиної правозастосовної практики. *Проблеми законності*. 2020. Вип. 148. С. 66–75. Doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990x.148.190854>.

5. Шуміло О.О., Аракелян А.Д. Проблеми виконання судових рішень в умовах реформування системи юстиції України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 6. С. 280–283.

6. Гончаренко О.А. Правова природа «пілотних рішень» Європейського суду з прав людини. *Форум права*. 2012. № 4. С. 243–249.

7. Європейський суд з прав людини «Веренцов проти України» (заява № 20372/11). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_945#Text.

8. URL: <https://yuristy.sumy.ua/advokatskij-ispit/usna-chastina/39-15-evropejska-konventsija-pro-zakhist-prav-lyudini-i-osnovopolozhnikh-svobod/360-svoboda-mirnikh-zibranta-ob-ednannya>.

